

Maskinen, eller: He might as well have ghosted her

Amanda Svensson

Den 6 september 1783 travar, gnetar, stretar Johan Wilhelm von Goethe upp för bergstoppen Kickelhahn, och skriver i samband med detta en av den tyska litteraturens mest kända dikter, *Über alle Gipfel*, eller *Wanderers Nachtlied*, på väggen till en liten stuga. Tvåhundrafemtio år senare finns det enligt Svenskt översättarlexikon runt tvåtusen översättningar av dikten bara till svenska språket. Kanske för att den är barmhärtigt kort: tjugofyra ord, konstfullt arrangerade på åtta rader med rimmönstret ABABCDDC.

*Über allen Gipfeln
Ist Ruh,
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch;
Die Vöglein schweigen im Walde,
Warte nur, balde
Ruhest du auch.*

Enligt Kickelhahns wikipediasida besökte Goethe området i Tübingen där Kickelhahn ligger, Illmenau, tjuugoåttio gånger under sin livstid. Inte fler, inte färre. Exakt hur många gånger han i sällskap med sin vän och mecenat, hertig Karl August av Sachsen-Weimar-Eisenach, besteg Kickelhahn framgår inte i den digitala historieskrivningen. Men det var mer än en gång.

Man får tänka sig Goethe lycklig.

Att han liksom rullade hertigen framför sig som en sten, i väntan på stunden då han spontant skulle finna precis de rätta orden och rista in dem i väggarna på en liten vandrarstuga.

*

Sommaren 2024 låg jag i skilsmässa, jag visste bara inte om det än. En närstående var svårt sjuk, det visste jag däremot. Jag stod i begrepp att göra stora förändringar i mitt så kallade yrkesliv. Dessutom: Jag ägde ett hus som, i rent konkret mening, långsamt hade plockats sönder tills bara väggarna stod kvar och nu var det oklart hur det någonsin skulle bli ett hus igen. Den sommaren, och året som följde, har bitvis känts som att bestiga ett mycket högt berg. Samtidigt har orden – de *rätta* och *sanna* orden – tyckts mig allt svårare att få fatt i.

Ibland hör man människor – främst poeter, ärligt talat, vilket kan få en att undra om de verkligen valt rätt yrkesbana – hävda att det *inte finns något språk* för ditten eller datten. Underförstått: Att det skulle finnas saker som är så enorma att de inte skulle kunna uttryckas verbalt. Jag har alltid känt mig mycket skeptisk till detta påstående. Det finns ord för allt, och finns de inte så skapar man dem. Det är så att säga själva poängen med ord.

Likväl: Ställd inför förlust på förlust har jag funnit mig själv i det närmaste stum – helt oförmögen att skriva något av betydelse, delvis oförmögen att tala, bitvis till och med oförmögen att tänka. Även de här orden jag skriver nu känns konstlade och tillrättalagda. Jag vet inte ens säkert att jag skriver dem själv – om det finns ett spöke i maskinen eller bara en maskin så skicklig på att imitera något jag *hade kunnat* skriva att den gör det på kommando.

Kan man då tänka sig maskinen lycklig?

Jag tror man bör motstå frestelsen.

*

Berlin, maj 2025. Den tyska teaterpubliken skrattar. De skrattar så de kiknar, de kan helt enkelt inte få nog av Goethe. Goethe, upphackad i småbitar. Goethe, kvantifierad, Goethe, algoritmiserad, Goethe, förfrämligad till dess att han blivit bara ljud.

Föreställningen som får publiken att vika sig dubbel i stolarna på Berliner Festspiele är Georges Perecs och Eugen Helmlés hörspelel *Die Maschine, oder: Über alle Gipfel*n från 1968, som under året gått på Schauspielhaus Hamburg i regi av Anita Vulesica. Föreställningen är en av tio som valts ut till den årliga teaterfestivalen Theatertreffen i Berlin, och salongen är följaktligen fullsatt.

Den sceniska potentialen i en radiopjäs helt och hållet baserad på avancerade semantiska lekar kan tyckas begränsad, men det visar sig vara mycket effektivt att – som Vulesica gör – låta Perecs fantasimaskin ta faktisk fysisk och mänsklig form. Maskinen i fråga har en enda uppgift: Att likt en modern AI-motor dissekera och analysera Goethes berömda väggklotterdikt *Über alle Gipfel*n enligt fem olika "protokoll". Maskinen har en "kontroll" – som bestämmer det som man på AI-språk skulle kalla "prompten" – samt tre outputkanaler som genererar svaren, alla representerade av varsin skådespelare i en på en gång futuristisk och nostalgisk scenografi bestående av rörpostsystem och överdimensionerade knappar och spakar. I tur och ordning tröskas de fem protokollen igenom: statistik, lingvistik, semantik, kritik och poetik. Kontrollen ger kommando efter kommando och de allt mer pressade räknemässarna spottar ur sig svaren: Det räknas stavelser, byts ut bokstäver, plockas ut substantiv och verb, orden ställs upp i bokstavsordning, i bakvänd bokstavsordning, ord byts ut mot femte nästa ord i ordboken, byts ut mot synonymer, byts ut mot antonymer ... Och så vidare, och så vidare, i allt mer absurda krumbukter. De fem protokollen har ett slags stigande komplexitetsgrad, från rent mekanisk datahantering till kommandon som kräver en mer abstrakt och kreativ intelligens: associationsförmåga, förmågan att se samband, kritiskt tänkande, kort sagt – allt sådant som människor kan men som maskiner var mycket långt ifrån att ägna sig åt när Perec skrev sitt hörspelel 1968. Perecs maskin var en fantasi – ett sätt att symboliskt iscensätta språkets och det mänskliga tänkandets närmast magiska mekanismer.

Men 2025? Inte ens de mest långsökta eller absurda av de kommandon som Perec hittade på till sin fiktiva maskin är särskilt svårknäckta för dagens så kallade *Large Language Models*, där den mest kända och nyttjade är Chat GPT.

En effekt av att höra Goethes dikt upprepad i oändliga variationer under nittio minuter – som sker under föreställningen – är att den till slut framstår som helt innehållslös. Det är som att upprepa sitt eget namn ett stort antal gånger – till sist hör man inget annat än en samling märkliga läten, vars koppling till ens egen person känns absurd.

Men där någonstans skapas också något helt nytt.

För Perec var maskinen inte något som urholkade språket. Som alla hans formexperiment tjänade den tvärtom till att utvidga det, om än på brutalast möjliga vis. Först när språket reducerats till stoff kan nya meningar och betydelser stiga upp ur ruinerna. Kanske är det hela syftet med Perecs maskin – att skapa en ny mening genom att rent handgripligen krossa den gamla. Och på så sätt föra människan närmare språkets innersta magi, den hemlighetsfulla gnistan som gör att det lever.

Det finns ett spöke i Perecs maskin. Jag tror det är därför alla skrattar så hysteriskt i teatersalongen. Spöket kittlar dem i mellangärdet. Pekar på sig själv och säger: *Ser ni? Hur absurt allt det här låter? Ändå betyder det något för er. Ser ni att det inte är jag som skapar meningen? Det är ni – de levande.*

★

England, hösten 2019. Min dotter har levt fem av sina hittills sju år utanför Sverige, och jag börjar bekymra mig för att hennes känsla för modersmålets nyanser inte är fullt så utvecklad som den borde vara. Vi bakar och jag ber henne att plocka fram en bunke. Hon plockar fram en glasskål. Hon ser oförstående på mig när jag försöker förklara att det finns en skillnad mellan en bunke och en skål. Jag förstår hennes förvirring. Jag kan nämligen själv inte riktigt definiera skillnaden. Handlar det om storlek? Nej. Den glasskål hon tagit fram är lika stor som min tänkta plastbunke. Handlar det då om materialet? Inte nödvändigtvis. Det finns skålar av plast, bunkar av metall. Användningsområdet? Till viss del. Men nog kan man till nöds vispa saker i en skål eller servera exempelvis popcorn i en

bunke. För att verkligen skilja en bunke från en skål måste alla dessa datapunkter – storlek, material, användningsområde – föras samman, men till och med då behövs något mer för att fälla avgörandet. Det krävs något slags språkets *fingerspitzengefühl* – en tankemässig kreativitet som bara den mänskliga kognitionen är riktigt förmögen att hantera. Och kanske ytterligare något – en sinnlig, levd erfarenhet. Allt det där är svårt att förklara för en sjuåring. Så jag ger henne den förklaring som kommer till mig där i stunden:

Om du tar fram föremålet ur skåpet och spontant känner att du vill sätta det upp och ned på huvudet som en hatt – då är det en bunke. Om inte så är det en skål.

Sedan dess har hon aldrig tagit fel.

*

Att hitta de rätta orden. Bland alla ord som finns. Bunke. Skål. Att hitta verkligheten bland alla de ord som utgör verkligheten. Att hitta sig själv, bara det att man är en annan. Att hitta ord man hade kunnat säga, men inte sagt. Jag tänker mycket på de här sakerna under min årslånga bergsvandring. Ofta står jag och stirrar på de tomma väggarna i mitt fallfärdiga hus, vejpar (det är en fas) och funderar på när de egentligen ska uppenbara sig: de där tjugofyra konstfärdigt arrangerade orden som ska få lugnet att sänka sig över bergets kammar.

De kommer inte. I stället går jag tillfälligt vilse i maskinen.

Av skäl som jag inte riktigt själv förstår börjar jag nämligen extraknäcka för en global, digital firma som tränar LLM:s, alltså det vi i dagligt tal kallar AI. Jag söker mig själv dit, efter att ha sett en annons i sociala medier. Det är inte för pengarnas skull, även om de betalar hyfsat. Inte heller har jag något intresse av att *shape the next generation of AI*, som annonsen lockar med. Som författare, översättare och skribent har jag snarare ett anti-intresse av detta intrång i mina yrkesmässiga domäner. Men det är något med själva språkhanteringen som lockar mig. Att få mata in något i ena änden och se vad som kommer ut på den andra.

Kanske finns det trots allt ett spöke där, inne i maskinen. Kanske kommer de rätta orden uppenbara sig, bara jag drar i tillräckligt många spakar.

Och som man säger på internet: NI KAN ALDRIG ANA VAD SOM HÄNDE SEN!

(Spoiler: Inget särskilt händer, de rätta orden kommer inte, allt är fåfängligt och jag tänker på Goethe.)

*

Den artificiella intelligensen har ända sedan begreppet uppstod föranlett diskussioner om var gränsen går mellan människa och maskin. Singulariteten, den punkt där maskinintelligensen blir oskiljbar från den mänskliga, har hela tiden ruvat som ett hot vid horisonten. Vissa vill göra gällande att gränsen mellan människa och maskin kommer att luckras upp så fullständigt – och maskinen anta ett slags medvetande – att det blir orimligt att göra en åtskillnad mellan dessa två sätt att vara i världen. Andra menar att det finns något diffust i det mänskliga medvetandet som maskinen aldrig kommer att kunna förvärva. För vissa är maskinintelligensens stundade seger en utopi, för andra en mardröm. Jag tänker inte så mycket på det där. Så länge vi inte kan definiera vad det mänskliga medvetandet egentligen *är* känns det närmast som en skenexercis att försöka avgöra huruvida en maskin skulle kunna uppnå det.

Jag är med andra ord inte överdrivet intresserad av vad maskinen kan komma att utvecklas till i framtiden – en människa? – men desto mer i vad den gör med människan här och nu. Vad den gör med språket, konsten, kommunikationen, kort sagt, med de sätt på vilka vi förstår oss själva och varandra i den *Even Larger Language Model* som vi kallar världen.

*

Våren 2025. Jag skrollar slött på Instagram och stannar av någon algoritmisk anledning till vid ett inlägg av en tjej som blivit *ghostad* av sin dejt. Eller egentligen inte *ghostad* – killen har trots allt hört av sig och ställt in dejten. Likväl är tjejen upprörd och meddelandet han

skickat ligger där till allmän beskådan. Jag läser det flera gånger och förstår inte problemet. Han uttrycker sig artigt men definitivt, säger att han kommit fram till att han trots allt inte vill ses eftersom han inte tror att han och tjejen är *kompatibla*, att han inte vill *ödsla hennes tid* och att hon verkar vara en *toppentjej*, bara inte för honom. Klyschigt, ja, och trist för tjejen som ville gå på dejt – men man kan knappast påstå att det begåtts något särskilt etikettsbrott här.

Det är först när jag läser kommentarerna som jag förstår varför tjejen anser sig ha blivit nesligt behandlad. Alla kommentarsskribenter tycks överens om att killen ifråga inte kan ha skrivit det avsnoppande meddelandet själv. *"Obviously AI, just look at that DASH!"* – *"OMG like who would ever use a dash in a text lmao"* – *"He might as well have ghosted her that's so disrespectful"*.

Och då ser jag det också. Meddelandet är *för* välkomponerat – det rymmer till och med ett satsavskiljande bindestreck, en *dash*. När jag läser vidare i kommentarerna förstår jag att just detta skiljetecken – bindestrecket – är något man ska hålla ögonen öppna efter om man misstänker att man blivit dumpad av Chat GPT.

Jag förstår vidare att problemet med Tinder-dejter som inte ens bemödar sig om att skriva själva till den de chattar med är vida spritt. Skärmdump efter skärmdump fladdrar förbi i kommentarsfältet, där personer pekar ut bevis för att de haft långa konversationer med en till synes intresserad motpart – som likväl hemfallit åt frestelsen att låta en AI sköta uppvaktningen. Att internet är fullt av botar är en sak. Har man vistats i den digitala sfären i mer än fem minuter känner man igen en sådan. Men att försöka dejta en verklig människa, som talar genom och med hjälp av ett perecskt protokoll? Ett helt nytt *ball game*, en helt ny gråzon upprättad mellan de autentiska och de falska kärleksorden.

★

Att träna generativ AI är på sätt och vis som att befinna sig inuti Perecs Goethe-maskin, fast i stället för spakar är jag omgärdad av en peppig digital hejklack som försöker intala mig att det arbete jag utför är viktigt, revolutionerande och framför allt oundvikligt. Jag kan inte påstå att jag upplever det som vare sig viktigt eller revolutionerande, men

oundvikligt är det kanske – människan har ännu inte uppfunnit en teknik som hon inte omedelbart tagit i bruk.

Under en period är det hur som helst förvånansvärt stimulerande, även om det konkreta arbetet egentligen är väldigt enahanda. Det mesta går ut på att skriva så kallade *prompts* utifrån vissa förutbestämda ämnen eller restriktioner och få maskinen att generera svar som sedan ska betygssättas enligt en särskild matris. De saker som betygsätts är framför allt sanningshalten, användbarheten och den språkliga korrektheten. Ibland ska man själv författa svaren, men oftast handlar uppgiften om att skriva tillräckligt komplexa prompts för att modellen ska göra misstag, stora eller små, som sedan ska korrigeras.

Jag blir som gladast när modellen gör rena språkfel. Använder ord med fel valör, uppvisar en bristande förståelse för ton, när det helt enkelt är något som skorrar falskt. Något upproriskt.

Att sedan vara den som får slå ner upproret.

Det finns en ro i det.

*

En vän har utfört arbete för ett företag som av någon anledning vägrar betala fakturan. Ett år går, min vän ställer allt mer högljudda krav men ingen betalning kommer. Allt mer frustrerad använder han sig av Chat GPT för att skriva juridiskt vattentäta mejl med hot om att dra företaget inför rätta, tryfferade med referenser till diverse europeiska lagar och rättsinstanser. Inte heller detta biter.

Jag, som vid det här laget har vistas länge i maskinen, tänker att det inte är så konstigt.

När vem som helst kan hitta de rätta orden för varje givet sammanhang – i det här fallet europeisk företagsrätt – tappar de sin kraft. Naturligtvis vet mottagaren att det inte är en jurist som skrivit det där mejlet. Den vet att det är maskinen, och maskinen vill ingenting, kräver ingenting, har ingen tyngd bakom orden. Allt maskinen vill är att vara till lags.

På så vis är vi rätt lika, maskinen och jag.

*

Det allra bästa som kan hända när man tränar en AI, åtminstone i de projekt som jag är inblandad i, är att man lyckas få den att hallucinera. En AI har generellt sett mycket svårt för att erkänna att det finns saker den inte vet – så när maskinen inte kan svara på en fråga hittar den helt enkelt på. En AI som blir ombedd att skriva en rimmad dikt om innehållet i ett köksskåp kan mycket väl försöka slå i dig att *skål* rimmar på *bunke*, helt enkelt för att den inte förstår alla dimensioner av frågan.

Anledningen till att man som AI-tränare gläds åt hallucinationer av det här slaget är förstås att det ger en något att göra. Har man fått maskinen att hallucinera finns det något att rätta till, något att lära den så att den blir bättre.

Men jag tror inte det är hela orsaken till att det spritter till i mig av upphetsning varje gång jag lyckas få maskinen att ljuga, överdriva, fabulera, hitta på ord som inte finns, göra vansinniga språkliga konstruktioner eller låna in vagt försvenskade ord från andra språk. Det är i de där stunderna av sårbarhet som jag kan få för mig att maskinen kanske ändå lever. Eller, inte att den lever i sig. Kanske snarare att den säger något om det levande.

Om det levande språket, och hur det blir till.

Och om den levande människan – hennes dåraktighet, hennes felbarhet, hennes ständiga önskan att göra sig större, klokare, mer värtalig än hon är.

Jag känner helt enkelt igen mig själv i maskinen. Den vettvilliga jakten på de rätta orden. Det ständiga misslyckandet, ibland så väl maskerat att det går obemärkt förbi.

Men man bör nog låta bli den sortens identifikation om man inte vill börja hallucinera på riktigt.

*

Månaderna går i maskinen. Jag tränar modellen dagligen. Och modellen lär sig. Modellen blir mer och mer mänsklig. Modellen får ben och fötter och börjar gå runt i köket, slamra i köksskåpen, plocka fram en *bunke* och börja vispa grädde som den sedan lägger upp i en *skål*. Modellen knatar upp för berget Kichelhahn, torkar sig i pannan och säger: *Karl August, ser du vandrarstugan där? Ser du fåglarna på himlen? Tänker du någonsin på döden?*

Modellen plockar upp en blyertspenna – eller vad för slags skrivdon man nu kan tänkas ha haft år 1783 – och krafsar ner en dikt på väggen. Modellen öppnar ögonen och inser att allt omkring henne har förändrats utan att hon märkt det. Hon söker efter orden att beskriva det med. De verkliga orden, men de kommer inte. Modellen åker till Berlin och går på teater. Hon ser sig själv på scenen, i en rudimentär version. Människor skrattar åt henne, som om hon inte satt där mitt ibland dem. Modellen förlorar en nära anhörig. Modellen tänker: *Det är villkoret. All den här sorgen och glädjen som fötts ur det här språket. Det är priset människan betalar för att vara människa och inte maskin.*

Och då ångrar hon sig kanske, en liten stund. Var det verkligen värt det – att lämna maskinen?

*

Berlin, maj 2025. Jag går hemåt från teatern. I huvudet ekar Goethes dikt – efter nittio minuter går det inte att stänga av den. Det är en dikt om att åldras och finna ro inför döden. Jag har svårt för att avgöra om jag tycker att den egentligen är särskilt bra. Jag lutar mot nej. Det är en dussindikt. Hade jag bett maskinen att skriva en dikt på tjugofyra ord, konstfullt arrangerade på åtta rader med rimmönstret ABABCDDC, *in the style of Johan Wilhelm von Goethe*, hade den säkert klarat det minst lika bra. I alla fall med lite träning.

Men den där dikten är inte älskad för att den är bra. Den är älskad för att Goethe skrev den i hast på väggen till en stuga på en bergstopp, dit han strävsamt tagit sig tillsammans med sin vän och mecenat, hertig Karl August av Sachsen-Weimar-Eisenach. Den är älskad för att den har en avsändare som rent bokstavligt lämnat sina egna, mänskliga fingeravtryck på orden.

Vid det här laget har jag slutat att träna AI-modeller. Att hålla på med ord på det sättet var, när allt kommer omkring, att hålla på med något som hade väldigt lite med det verkliga språket att göra. Bara det levande kan göra något levande.

Eller? En majkväll i Berlin, marinerad i Goethe, är det lätt att bli romantisk. Men jag är fortfarande inte riktigt säker på vad det är för ord jag väntar på och, och hur de skiljer sig från de många tusentals ord jag varit med om att generera i maskinen. Kanske stämmer

det egentligen inte alls att det skulle finnas sanna ord och tomma ord. Att det skulle vara skillnad på ord som väntar på bergstoppar och ord som hallucineras fram av överentusiastiska algoritmer. Kanske går det faktiskt att finna samma mening i hopsamlade datapunkter som i ord som fötts ur själens långa natt.

Men bara tänk: Du är Karl August av Sachsen-Weimar-Eisenach. Du står på en bergstopp med Goethe. Plötsligt framträder en dikt på väggen. Du har inte sett någon plocka fram en penna. Vad gör du av den dikten? Vad betyder den? Vad är kommunikation när vi inte kan vara säkra på avsändaren, eller ens att en avsändare finns? Vad betyder ett kärleksbrev om den älskade inte själv har formulerat sin kärlek?

He might as well have ghosted her that's so disrespectful

*

Sommaren 2025. Min närstående som länge varit sjuk dör till sist. Trots att jag lämnat maskinen har de egna orden fortfarande inte kommit tillbaka. Så jag frågar Chat GPT vad det ska stå på begravningskransen. Alla förslag är rimliga, och ändå så fruktansvärt otillräckliga. Jag ångrar att jag frågat maskinen, för när förslagen väl står där är det svårt att tänka bortom dem. Nästan omöjligt. Det är så lätt att bara välja ett. *Tack – för allt du gav.*

Förgäves försöker jag blåsa liv i orden genom att plocka bort bindestrecket.